

Tema 4: Verklighet och fiktion - Lärarhandledning

Att jobba med "Verklighet och fiktion"

I temat "Verklighet och fiktion" möter eleven texter som handlar om utsatta människor. I "Med andan i halsen" är det på grund av krig och förföljelse, och i "Oväntat möte" är det på grund av fattigdom och kön. Båda texterna utspelar sig under 1900-talets första halva, och man kan påstå att *båda* är författade utifrån en självupplevd verklighet.

Wladyslaw Szpilman skrev ner sina upplevelser direkt efter kriget när han hade allt i färskt minne, och här kan man initiera en intressant diskussion om romanen *Pianisten* ska ses som självbiografisk dokumentärlitteratur eller fiktionslitteratur. Eftersom romanen är skriven i jag-form blir känslan av att varje detalj är sann och att det som beskrivs har hänt exakt så som det beskrivs. Det var ju också Szpilmans intentioner eftersom han skrev boken när han hade *allt* i färskt minne.

I *Kvinnor och äppelträd* finns det antagligen självbiografiska drag, och man kan t ex anta att avsnittet i romanen där Sally ensam föder barn på golvet är något som Moa Martinson själv upplevde och gick igenom. I textutdraget "Oväntat möte" blir Ellen chockerad av det våld och språk som möter henne vid ankomsten till Mårbo, och hon förstår inte hur någon kan leva "där uppe". Här kan man diskutera om någon av karaktärerna möjligtvis speglar Moa Martinson själv. Vad vi vet är att Moa levde ett hårt och strävsamt liv och att hon kämpade sig igenom alla svårigheter och blev en renommerad författare. Här är likheten med Sally slående, en kvinna som kan slåss för sin position och sina rättigheter men som samtidigt är mån om det mänskliga. Sally är inte Moa Martinsons alter ego, men hon har möjligtvis drag som Martinson har.

Kvinnor och äppelträd är inte självbiografisk dokumentärlitteratur i så motto att det är Moa Martinsons liv som den handlar om, men som ett dokument över ett fattigt, ojämlikt och orättvist Sverige *kan* boken ses som en dokumentärlitteratur. Detta är en viktig och intressant aspekt att ta upp till diskussion med eleverna. Vad är verklighet i fiktion egentligen? Är det exakt det som beskrivs och händer eller är

det speglingen av en verklighet? Detta är frågor som intresserar många människor och som också många gånger styr deras val av litteratur. Med andra ord är temat "Verklighet och fiktion" en inkörsport till diskussioner kring bland annat "verklighet i fiktion", "varför vi älskar verkliga händelser", "hur samtiden speglar innehållet i litteraturen" och "kan en exakt verklighet skildras i fiktionen".

Koppling till kursplanen

De skönlitterära texterna i temat med efterföljande övningar (även de i lärarboken och på elevwebben) och anknytningar till olika avsnitt i momentdelen är kopplade till följande punkter som finns i det centrala innehållet i kursplanen för Svenska 1 och Svenska 1 som andraspråk.

Svenska 1

De skönlitterära textutdragen från *Pianisten* av Wladyslaw Szpilman och *Kvinnor och äppelträd* av Moa Martinson:

- Skönlitteratur, författad av såväl kvinnor som män, från olika tider och kulturer.
- Centrala motiv, berättarteknik och vanliga stildrag i fiktivt berättande, till exempel i skönlitteratur och teater samt i film och andra medier.

Övningarna i "Arbeta med språket" (elevboken) och extraövningarna till dessa som finns i lärarboken och på elevwebben:

- Grundläggande språkliga begrepp som behövs för att på ett metodiskt och strukturerat sätt tala om och analysera språk och språklig variation samt diskutera språkriktighetsfrågor.

Övningarna på informerande och argumenterande framställning i lärarboken:

- Muntlig framställning med fokus på mottagaranpassning. Faktorer som gör en muntlig presentation intressant och övertygande. Användning av presentationstekniska hjälpmedel som stöd för muntlig framställning. Olika sätt att lyssna och ge respons som är anpassad till kommunikationssituationen.

Övningarna på argumenterande uppsats, debattartikel, krönika och reportage i lärarboken:

- Skriftlig framställning av texter för kommunikation, lärande och reflektion. Språkriktighet, dvs. vilka språkliga egenskaper och textegenskaper i övrigt som en text bör ha för att fungera väl i sitt sammanhang.

Övningarna på argumenterande uppsats och debattartikel i lärarboken:

- Argumentationsteknik och skriftlig framställning av argumenterande text.

Övningar på argumenterande framställning i lärarboken:

- Grunderna i den retoriska arbetsprocessen.

Övningen på argumenterande uppsats i lärarboken:

- Bearbetning, sammanfattning och kritisk granskning av text. Citat- och referatteknik. Grundläggande källkritik.

Svenska 1 som andraspråk

De skönlitterära textutdragen från *Pianisten* av Wladyslaw Szpilman och *Kvinnor och äppelträd* av Moa Martinson:

- Läsning av och samtal om modern skönlitteratur författad av såväl kvinnor som män som ger inblick i olika kulturer, allmänmänskliga teman och svenska referensramar.

Övningarna "Ordkoll" i "Arbeta med språket", "Ordkoll extra" och "Läs och förstå" i lärarboken och "Ordkoll" på elevwebben:

- Svenska språkets ordförråd och struktur i olika kommunikationssituationer.
- Reflektion över språkinläring, med tonvikt på hur muntliga situationer och texter kan användas för att bygga upp ordförrådet och utveckla språket.

Övningarna på informerande och argumenterande framställning i lärarboken:

- Muntliga presentationer och muntligt berättande för olika mottagare. Strategier för att förstå och göra sig förstådd i samtal och diskussioner. Deltagande i samtal och diskussioner, där språk, innehåll och disposition anpassats till ämne, syfte, situation och mottagare, och där argument används för att tydliggöra egna åsikter och bemöta andras argument.

Övningarna på argumenterande uppsats, debattartikel, krönika och reportage i lärarboken:

- Skriftlig framställning av texter för kommunikation och reflektion. Strategier för att skriva olika typer av texter som är anpassade efter ämne, syfte, situation och mottagare. Textupbyggnad, textmönster och språkliga drag i framför allt berättande, beskrivande och argumenterande texter. Referat- och citatteknik samt hänvisningar till olika källor.

Övningarna "Läs och förstå" i lärarboken:

- Läsning av och samtal om texter som används i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv.

Förslag på lektionsupplägg

Kärnan i temat "Fiktion och verklighet" är naturligtvis hur fiktionen kan spegla verkligheten, men det finns en mängd andra infallsvinklar också, t ex utsatthet, fattigdom, rätt och fel eller moraliska frågor. Vi har utarbetat ett lektionsupplägg som du som lärare kan följa helt och hållet eller plocka delar av, och här kan du också se kopplingarna mellan bokens temadel och momentdel. Vi hoppas att du får stor användning av lektionsplaneringen.

Del 1: Läs "Med andan i halsen". Börja med "Diskutera och kom igång" för att bygga upp en förförståelse och ett intresse för temat. Du kan också fråga eleverna vilka associationer de får av bilden på sidan 88 (visa gärna på storbild via den interaktiva lärarboken). Vad föreställer bilden? Vad har hänt här? Som förförståelse kan du också låta eleverna läsa om Warszawas getto under andra världskriget. En länk till denna sida finns här i lärarboken

När sedan eleverna läst själva texten jobbar de med "Förstå och tolka", "Argumentera och resonera" och "Formen, stilen och begreppen", och den här delen passar bra att jobba med två och två eller i mindre grupper. När frågorna sedan diskuteras i helklass behandlas både textens innehåll och elevernas egna tankar och åsikter.

Efter detta gör eleverna övningarna i avsnittet "Arbeta med språket". Om du vill att eleverna ska jobba mer med samma typ av övningar finns det extraövningar här i lärarboken. Dessa kan skickas i pdf-format till eleverna eller skrivas ut och kopieras. Ytterligare övningar finns på elevwebben. Till övningarna i avsnittet "Arbeta med språket" finns "Kapitelprov bas" i lärarboken, och det kan du välja att låta eleverna göra nu eller vänta till slutet av temat. Här finns även "Kapitelprov utökat" som testar eleven på övningarna i både "Arbeta med språket" och extraövningarna i lärarboken. Du kan också jobba vidare i momentdelen med vissa språkmoment som finns till texten för att få en bra interaktion mellan temadel och momentdel.

Del 2: I länksamlingen till temat (finns här i lärarboken) passar det att läsa artiklarna "När verkligheten blir fiktion" och "Hur blir filmfiktion verklighet?". Klassen kan också titta på "Historiska karaktärer och fiktion" i UR. Här kan man få en intressant diskussion om *Pianisten* ska ses som en ren självbiografi eller inte.

Del 3: Läs "Oväntat möte" och följ samma mönster som i "Med andan i halsen". Som förförståelse kan eleverna läsa artiklarna om Moa Martinson som det finns länkar till här i lärarboken. Eleverna kan läsa dessa artiklar när de läst textutdraget och besvarat frågorna till detta, men det kan vara idé att de får en förförståelse av den tid och den miljö som skildras i Martinsons romaner.

Del 4: I länksamlingen till temat finns "Filmtips", och här kan antingen du som lärare välja en film som hela klassen ska se eller så väljer eleven en film och ser den utanför lektionstid. Det bästa är naturligtvis att se en film tillsammans med klassen eftersom den då kan diskuteras gemensamt utifrån "verklighet och fiktion" och jämföra med texterna och artiklarna som lästs. Om varje elev väljer film kan du samla dem i smågrupper och be dem diskutera filmen utifrån "verklighet och fiktion". I uppgiften kan ingå två moment:

- att skriva ner hur trovärdigt innehållet är utifrån det vi kallar verklighet
- att skriva ner hur trovärdigt innehållet är utifrån verkligheten i själva filmen, dvs. verkligheten i den fiktionsvärld som filmen presenterar

Del 5: Om eleverna inte jobbat med extrauppgifterna till texterna är det nu lämpligt att de gör detta. Eleverna kan även jobba med motsvarande språkövningar i momentdelen. Här kan du låta eleverna göra "Kapitelprov bas" eller "Kapitelprov utökat" till "Arbeta med språket" om ni ännu inte har hunnit med detta.

Del 6: Om du nu vill gå vidare med temat kan du låta klassen läsa en roman. I "Länkar till temat" finns "Litteraturtips". Välj en roman här eller någon annan som du tycker passar. Ett tips är att läsa *Den stulna romanen* av Nawal El Saadawi. Det är en roman som tar upp både fiktionens roll i samhället och en kvinnas utsatthet i

samhället på grund av sitt kön. Här finns en tydlig koppling till *Kvinnor och äppelträd*, kvinnor som sätter sig upp mot en samhällsordning de anser vara orättvis och kvinnofientlig.

Del 7: Nu har eleverna jobbat en hel del med temat, och det kan vara dags sätta igång med tal- och skrivuppgifter. Om du vill att dina elever ska träna och jobba med informerande eller argumenterande tal börjar ni nu på det avsnittet i momentdelen. När detta är gjort kan du välja att låta eleverna hålla ett informerande tal eller ett argumenterande tal utifrån temat "Verklighet och fiktion". Uppgifter och instruktioner till dessa tal finns under "Taluppgifter" (läraboken) till respektive text i temat. I temat finns alltså två uppgifter till informerande tal och två till argumenterande tal.

Del 8: Till varje text i temat finns skrivuppgifter i olika genrer (läraboken). Här kan du som lärare låta eleverna skriva en argumenterande uppsats, debattartikel, krönika eller ett reportage. Om dina elever ännu inte har skrivit referat är det en god idé att skriva en gå igenom momentet referat i momentdelen och sedan låta dem skriva en argumenterande uppsats. Att kunna källhänvisa, citera och referera är viktiga färdigheter enligt kursplanen i Svenska 1, och därför bör eleverna tränas kontinuerligt i detta.

I momentdelen behandlas texttyperna argumenterande uppsats, debattartikel, krönika och reportage. Innan dina elever börjar skriva får de möjlighet att studera hur de här texttyperna ser ut och hur de är uppbyggda. Det gör att de får en känsla för form och stil. Samtidigt har eleverna fått ett bra underlag att skriva om i och med att de jobbat med temat under en förhållandevis lång tid, vilket innebär att de också har något *att* skriva om.

Del 9: När eleverna hållit ett tal och/eller skrivit en text är temat avslutat. Som sista punkt är det alltid bra att låta eleverna utvärdera sitt eget arbete. Frågor att ställa i den utvärderingen är: Vad har jag lärt mig under temats gång? Vilka moment har vi gått igenom? Vilka av kursplanens mål har vi arbetat mot?

Som lärare kan du naturligtvis inleda temat med att visa vilka mål i kursplanen ni ska jobba mot. Emellertid finns det en poäng i att låta eleverna själva reflektera över detta när temat är avslutat, och det är att de själva tvingas utvärdera det de gjort och det som de förväntas göra enligt kursplanen. De blir mer insatta i kursens mål och kriterierna för de olika betygsnivåerna.

Att utveckla temat

I "Verklighet och fiktion" kan man jobba vidare med andra infallsvinklar när texter, övningar, romanläsning, filmtittande, talövningar och skrivövningar är avklarade. Ett spår att jobba vidare med är att eleverna ska resonera kring varför människan har ett behov av fiktion. Ett annat spår är att läsa mer av och om svenska arbetarförfattare. I länksamlingen till temat finns det två program från UR som är passande för detta, nämligen "Människan behov av fiktion" och "Den svenska arbetarlitteraturen".

Du kan låta eleverna arbeta och redovisa gruppvis, och då gärna muntlig redovisning för att få en bra helklassdiskussion efter redovisningarna. Ämnena eleverna kan arbeta utifrån kan vara:

- presentera en svensk arbetarförfattare
- varför är fiktion så viktigt i människans liv?
- kan fiktion skildra verkligheten?

Två av dessa ämnen är öppna för subjektiva påståenden, men det är positivt i så motto att eleverna tvingas redogöra för "hur man läser och tolkar fiktion" och "varför fiktion är en viktig källa till förståelse för och kunskap om det man själv aldrig konfronterats med".